

Protocol Etnografisch Onderzoek ten tijde van COVID-19

Instituut Culturele Antropologie en Ontwikkeling sociologie (CADS), Universiteit Leiden

Versie 20 juli 2020

Aanleiding

Dit document is opgesteld naar aanleiding van de wereldwijde uitbraak van COVID-19 die de antropoloog danig belemmert in de kern van haar onderzoek, namelijk het doen van etnografisch veldwerk in zowel binnen- en buitenland maar bijna altijd op locaties buiten de FSW. Het onttrekt zich daarmee ook feitelijk aan eerdere richtlijnen voor onderzoek binnen de FSW zoals geformuleerd door SOLO en is anders van aard dan de protocollen voor mensgebonden onderzoek in tijd van COVID-19 zoals opgesteld voor de FSW-gedragswetenschappen.

Dit protocol biedt richtlijnen voor het doen van ‘goed en gezond’ etnografisch onderzoek ten tijde van de huidige COVID-19 crisis, een eventuele tweede piek en mogelijke soortgelijke pandemieën. Het biedt de onderzoeker een houvast bij het ontwikkelen van een onderzoeksstrategie om de eigen gezondheid afdoende te beschermen, maar ook die van onderzoeksparticipanten en de publieke gezondheid als geheel. Het protocol is van toepassing op al het etnografisch onderzoek gedaan onder auspiciën van het Instituut Culturele Antropologie en Ontwikkeling sociologie van de Universiteit Leiden.

Het protocol:

- Geeft handvatten voor het doen van goed en gezond onderzoek door staf, PhD's en postdoc onderzoekers van het Instituut, alsmede BSc en MSc studenten die zich bekwamen in onderzoeksvaardigheden middels etnografisch veldwerkonderwijs in onze programma's;
- Legt uit aan onderzoeksparticipanten hoe wij rekening houden met hun gezondheid;
- Legt rekenschap af naar de samenleving hoe wij verantwoord onderzoek wensen te doen.

Etnografie op afstand

De methodologische- en ethische vereisten van etnografie zijn in eerste instantie niet anders tijdens een pandemie dan daarvóór (zodat er ook weinig van dit protocol afgebouwd dient te worden als de pandemie eenmaal voorbij is), en deze vereisten maken het belangrijk genoeg ook geen minder of tweederangs onderzoek – zij het wel in een klein aantal opzichten onderzoek dat anders van aard is.

Het verschil wordt gemaakt doordat:

- (1) wij nog meer dan voorheen beseffen dat wij als antropologen en veldwerkers nooit het veld als geheel kunnen bestrijken, maar dat wij dit ‘veld’ in belangrijke mate zelf creëren in onze interactie met onze onderzoeksinformanten en naargelang de communicatiekanalen die wij met hen hanteren;
- (2) veel van wie en wat wij onderzoeken zich mede door de COVID-19 pandemie ook online begeeft en daarmee de rol van digitale etnografie (waar al de nodige protocollen voor bestaan – methodologische handboeken, en de [richtlijnen van de Association for Internet Research](#)) vergroot;
- (3) verschuivingen in de verhouding tussen offline en online onderzoek ook ingegeven worden door de veranderende aard van wat online socialisatie is, hier en elders. Daarbij dient participerende observatie net als in het offline “veld” telkens en opnieuw anders ingevuld te worden, maar beperkt het zich (net als in het offline “veld”) nooit louter en alleen tot face-to-face contact.

Alle kritische observaties ten opzichte van wat kwalitatief goede etnografie inhoudt zijn verder nog steeds van toepassing op de COVID-19 situatie. Het is vooral belangrijk de komende generaties van CADS MSc onderzoekers te trainen in het doen van 'COVID-ready' etnografisch veldwerk: veldwerk waarbij het verminderen van gezondheidsrisico's voorop staat en onderzoeksmogelijkheden creatief geoptimaliseerd worden, een aanzet waartoe wordt gegeven in dit [online document](#).

Verdere Principes

Wij verwachten van staf en studenten dat zij lokale richtlijnen en/of wetgeving op het gebied van COVID-19 zullen respecteren. Voor het doen van **etnografisch onderzoek in Nederland** ten tijde van COVID-19, volgt men de adviezen van de Universiteit Leiden en de VSNU die zich baseren op de dan gangbare richtlijnen van de Nederlandse overheid.

Hierbij hanteren wij als CADS-onderzoekers **drie uitgangspunten**:

- **Ethische richtlijnen:** De ethische vereisten van etnografisch onderzoek in tijden van COVID-19 gaan ten alle tijden uit van het 'do no harm' principe: bescherm anderen zoals je jezelf beschermt. Deze richtlijnen zijn niet wezenlijk anders dan voorheen en terug te vinden op de website van het Instituut waar een overzicht wordt gegeven van de door onze onderzoekers te hanteren [Ethische Richtlijnen voor Etnografisch Onderzoek](#). Ieder onderzoek binnen het Instituut Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie kan ethisch worden getoetst door de [facultaire commissie ethiek FSW](#). Bij eventuele twijfels kunnen ethische vraagstukken ook altijd worden voorgelegd aan deze commissie.
- **Gezondheidscriteria.** Deze gelden zowel voor de onderzoeker als de onderzoeksparticipanten, waarbij continu moet worden uitgegaan van de meest recente medische- en virologische inzichten, die ook weer de landelijke richtlijnen informeren. Wij vertalen die momenteel in de volgende aandachtspunten:
 - Ook bij etnografisch onderzoek bewaren we de anderhalve meter afstand tot andere personen en onze onderzoeksparticipanten. We hoesten en niezen in elleboog en we schudden geen handen, maar stellen ons op andere wijzen voor aan betrokkenen;
 - We denken goed na over wat wel of niet met onderzoeksparticipanten wordt gedeeld. We delen geen voedsel met onze onderzoeksparticipanten, drinken niet uit eenzelfde glas en alle culturele waarden indachtig gaat gezondheid van onderzoeker en informant ten alle tijden voor;
 - Vragenlijsten of surveymateriaal, indien uitgedeeld, wordt het best overhandigd in grote enveloppen waarin de vragenlijst 48 uur bewaard kan worden, om de kans op besmetting via de lijsten te verkleinen;
 - Gemeenschappelijke apparatuur zoals camera's, opname recorders en andere onderzoeksapparatuur worden regelmatig en in ieder geval na gebruik grondig schoon gemaakt, in ieder geval voor en na 'medegebruik' door onderzoeksparticipanten. De camera en statief dienen na gebruik te worden schoongemaakt met een Wecoline blauw doekje als deze binnen de 24 uur opnieuw gebruikt wordt door een andere gebruiker. Als de camera na gebruik minimaal 24 uur op zij kan worden gelegd in een afgesloten kratje, is na deze periode schoonmaken met een Wecoline doekje niet meer noodzakelijk. Wecoline doekjes zijn verkrijgbaar bij SOLO. Raadzaam is om het Wecoline doekje uit te knijpen voor gebruik zodat deze niet nat meer is maar vochtig. Een te nat doekje zou schade aan de camera kunnen veroorzaken door het indringen van vocht. Noot: SOLO is niet verantwoordelijk mocht de camera defect raken door het gebruik van een te nat Wecoline doekje.

- We ontzien zoveel mogelijk het publieke transport en gebruiken andere vervoersmiddelen;
 - We kiezen voor een veldwerk locatie die eventuele gezondheidsrisico's minimaliseert;
 - Dit geldt vooral voor waar het participerende observatie betreft. Onderzoekers hebben de plicht hebben om de risico's voor het gastgezin en onderzoeksparticipanten zo veel mogelijk te beperken.
 - Bij een of meerdere van de volgende klachten: koorts (38,0 graden of hoger), kortademigheid, spierpijn, pijn achter de ogen, hoesten of keelpijn, algehele malaise en extreme vermoeidheid, neusverkoudheid (snotteren/niezen/loopneus/verstopte neus), smaak/reukverlies, diarree, blijf je thuis, als dat 'thuis' een gastgezin is kiest onderzoeker voor zelf-quarantaine of gaat direct naar huis.
 - Onderzoekers blijven thuis wanneer een huisgenoot/partner een bewezen (of verdachte) COVID-19 infectie heeft gehad in de afgelopen maand of wanneer ze zelf een bewezen COVID-19 infectie hebben gehad in de afgelopen maand.
 - Zolang de pandemie met ons is stellen we in overleg met werk chef of begeleider een 'COVID-19-ready' onderzoeksvoorstel op, waarin mogelijke scenario's worden doorgenomen (2e piek, plotse terugval, opnieuw in lockdown gaan van locaties of sub-regio's) en behandelen in zo'n voorstel hoe daar methodologisch en ethisch zover dat mogelijk is op geanticipeerd zal gaan worden;
 - We reflecteren op welke methoden, evt. op afstand of digitaal, kunnen worden toegepast, welke niet, en waaruit 'triangulatie van onderzoeksdata' in een dergelijk geval moet bestaan (zie dit [online document](#)).
- **Landelijke richtlijnen en/of wetgeving.** Etnografisch onderzoek vindt veelal plaats buiten Nederland en voor andere landen kunnen weer andere richtlijnen van toepassing zijn. Zo wordt in sommige landen één meter-norm gehanteerd in anderen is twee meter gangbaar, in sommige land is een gezichtsmasker in de publieke ruimte een vereiste, elders weer niet. Als CADS-onderzoekers volgen wij waar de regels minder streng zijn de adviezen van de Universiteit Leiden en de VSNU, en daarmee de gangbare richtlijnen van de Nederlandse overheid; op locaties waar de regels strenger zijn dient de lokale regelgeving in acht genomen te worden (m.a.w. de strengste regels zijn leidend).

Deze drie uitgangspunten komen niet altijd en in elke context overeen, en waar mogelijk wordt in de onderzoeksdesign **op tegenstellingen geanticipeerd** en met behulp van werk chef of begeleider een gerechtvaardigde afweging gemaakt die in het voorstel wordt toegelicht.

Bij het doen van **etnografisch veldwerk in het buitenland** komen er nog extra afwegingen kijken. Wij wijzen onze onderzoekers op het feit dat tot nader order dienstreizen naar het buitenland niet zijn toegestaan, tenzij het College van Bestuur vooraf [schriftelijk toestemming](#) geeft. Met het verlenen van die toestemming wordt vooralsnog zeer terughoudend omgegaan.

Op het moment dat veldwerk onderzoek in het buitenland toegestaan en mogelijk is adviseren wij onze onderzoekers en studenten ten alle tijden de [reisadviezen](#) te consulteren van het Min BuZa, ook wanneer reeds gearriveerd op locatie.¹

¹ Wij adviseren studenten daarnaast zichzelf goed te verzekeren tegen eventuele kosten als gevolg van plotselinge terugreis, quarantaine etc.

DISCLAIMER

- Het protocol is geldig tot er een aangepaste versie is opgesteld.
- Het protocol zal aangepast worden wanneer hier aanleiding toe is.
- Er dient altijd gebruik te worden gemaakt van het meest recente protocol.
- Bij vragen over de uitvoering dient men zich te richten tot werk chef of begeleider.